

CLASA MIJLOCIE DIN ROMÂNIA ULTIMELOR TREI DECENII

IOAN MĂRGINEAN*

ABSTRACT

MIDDLE CLASS IN ROMANIA FOR THE LAST THREE DECADES

In this article is presented the evolution of the middle class in Romania, for the last three decades. Middle class is a layer of the social structure which is situated between the base and the top.

The analysis is referring, in principal, to the active population; two indicators are used to define: an education of at least high school level and nonmanual occupations.

At the country level, several layers (subclasses) of the middle class were identified, from the congruent one, that meet both criteria to those meeting only one of them.

Keywords: middle class; occupation; education; social structure.

INTRODUCERE

Clasa mijlocie a constituit pentru mine un domeniu de analiză în mai multe publicații. Ultima dintre acestea se regăsește în capitolul consacrat caracteristicilor sociodemografice ale populației României dintr-o lucrare colectivă recentă (coord. Mărginean și Precupețu, 2019 a).

Dacă anterior am vizat clasa mijlocie din populația ocupată, în demersul de față am în vedere, în principal, populația activă (populația ocupată + șomerii), deoarece astfel ne adresăm unei părți mai largi a forței de muncă. Totodată, mă voi referi și la populația inactivă, fie ea în vârstă de muncă sau mai mare. Pentru delimitarea clasei mijlocii voi lua în considerare doi indicatori, și anume: populația activă cu ocupații nonmanuale de conducere și execuție, respectiv pregătirea școlară cel puțin de nivel liceal.

Datele utilizate provin din Recensămintele generale ale populației din perioadele de referință (1992, 2002 și 2011). Totodată, am în vedere și câteva

* Ph.D., Professor, Senior Researcher within Research Institute for Quality of Life, e-mail: imargin@iccv.ro.

trimiteri la anul 2018 cu date conținute în publicațiile Institutului Național de Statistică, fără a se putea acoperi informațiile necesare deoarece ele sunt obținute doar prin recensăminte. Textul se încheie cu referiri la autoidentificările de clasă ale populației, și cu câteva remarci finale.

Înainte de a trece la analiza propriu-zisă pe tema clasei mijlocii din România, prezint unele elemente privitoare la metodologia de abordare și contextul acesteia.

1. METODOLOGIE ȘI CONTEXT ÎN ANALIZA CLASEI MIJLOCII

În societatea contemporană, clasa mijlocie este cel mai activ actor social prin desfășurarea de activități de mare importanță în societate, cum sunt implicarea economică, socială, politică etc.

Prin clasa mijlocie se desemnează o parte a structurii sociale și anume aceea situată între clasa (clasele) de jos, de la baza ierarhiei și clasa (clasele) de sus, de la vârful ierarhiei. Evident că și în acest caz avem de-a face cu o structură neomogenă, așa cum se întâmplă la toate clasele sociale. Prin urmare, este întemeiat să urmărim dispunerea clasei mijlocii pe straturi (subclase) în funcție de valorile indicatorilor de referință și de pozițiile deținute în societate.

Din perspectivă istorică, aduc aici în atenție o abordare a temei claselor sociale încă din secolul al XVII-lea. Astfel, Thomas Blount, în dicționarul „Glossographia”, avea în vedere „distribuția populației în acord cu câteva grade ale sale” (apud D. Jary și J. Jary, 1991, p. 75). Autorii, a căror lucrare a constituit sursa de informare pentru referirea anterioară, realizează prezentări sistematice ale literaturii consacrate claselor sociale care au fost deosebit de ample și, totodată, diversificate, inclusiv cu tratări contradictorii. Ei definesc clasa mijlocie în felul următor: „grup / grupuri ocupaționale nonmanuale, care sunt localizate între clasele de sus și clasele muncitoare” (*op. cit.* p. 395). Ocupațiile nonmanuale constituie și în prezent o caracteristică de bază prin care se fac delimitări întemeiate ale clasei mijlocii (clasele mijlocii; clasa/clasele de mijloc, denumiri preferate de către unii autori).

Referitor la România, remarc un demers interesant realizat de către D. Drăghicescu (1922). Autorul distinge, inclusiv prin aproximare cantitativă, structura de clasă a țării după Marea Unire din 1918 astfel: „marii proprietari funciari rurali și urbani; burghezia mare și mică a orașelor, la care se mai pot adăuga profesiile libere; funcționarii și proprietarii rurali mijlocii; țăranii și funcționarii satelor; proletariatul industriei mari și al meseriașilor” (p. 31).

Marii proprietari funciari alcătuiau clasa socială care urma să dispară, argumentează autorul, prin înfăptuirea reformei agrare anunțată deja în timpul războiului și legiferată în anul 1921, prin care se va realiza împroprietărirea țăranilor. Intră însă în evoluție favorabilă clasa burgheziei: „toți orășenii proprietari mari sau mici; toți industriașii mari sau mici; toți patronii de prăvălii sau întreprinderi comerciale; toți patronii meseriași; toți salariații statului; toate

profesiile liberale” (p. 33). La categoriile enumerate „se mai adaugă: proprietarii rurali mari și mijlocii, întreaga așa-zisă albăstrime de la sate și bună parte din slujbașii satelor” (p. 34).

Deși procentul ei era de sub 15% din totalul populației, burghezia deținea monopolul puterii politice și electorale, constituind „90% din puterea politică a statului” (p. 36).

La rândul ei, țărănimea era estimată a reprezenta 70% din populația țării, iar proletariatul industrial (clasa muncitoare) ajungea la 8% sau la 15% dacă se includeau toți salariații (pp. 42–43). Autorul citat face și predicții pentru viitor, în care s-au înscris evoluțiile ulterioare. El considera că muncitorimea poate ajunge la 40% din populația totală, în timp ce țărănimea ar urma să se reducă la 40% în viitorii 50–70 de ani (p. 45).

O abordare peste ani din literatura românească a problematicii legată de clasa mijlocie la care fac trimitere este realizată de către Maria Larionescu în volumul colectiv: Larionescu, Mărginean, Neagu, 2006, ediția a II-a 2007. Autoarea întreprinde o analiză aprofundată a lucrărilor referitoare la clasele sociale, cu accent pe clasa mijlocie: vechea clasă mijlocie, raportată la proprietate (mica burghezie) și noua clasă mijlocie rezultată prin „acumularea de capital cultural, educativ și creșterea posibilităților de convertire a lui în capital economic și social” (Larionescu, „Clasa mijlocie – delimitări conceptuale”, în Larionescu, Mărginean, Neagu *op. cit.* ediția 2007, p. 19).

Este relevantă afirmația Mariei Larionescu, urmându-l pe H. H. Stahl, a faptului că în România clasa mijlocie s-a constituit târziu în condițiile istorice respective cu „un tipar feudal al structurii sociale” (Larionescu, „Constituirea clasei mijlocii în societatea românească”, în Larionescu, Mărginean, Neagu *op. cit.* p. 32).

Tot în acest capitol autoarea citată se referă la analiza pe care a realizat-o M. Georgescu pe baza datelor Recensământului din 1930 și publicată în Enciclopedia României vol. III. Economie Națională, 1939. Sunt evidențiate și categoriile de populație aparținătoare clasei mijlocii (Larionescu, *idem* pp. 53–54): independenții (7% din populația activă din urban și 0,8% pentru cea din rural); întreprinzătorii pe cont propriu (18% din activii din urban și 5% pentru activii din rural); profesioniștii (0,4% din populația activă); personalul de conducere din întreprinderi, micii meseriași (37,6% din personalul angajat în unitățile industriale, de comerț, credit, transport); personal administrativ (8,2%); lucrătorii specializați cu brevet (peste o treime din personalul întreprinderilor, circa 330 mii persoane).

Voi completa informațiile din această lucrare colectivă cu menționarea contribuțiilor autorilor: „Legitimări teoretice ale clasei mijlocii; Destrukturarea clasei mijlocii în perioada comunistă” (Maria Larionescu); „Profiluri ocupaționale ale clasei mijlocii în România” (Ioan Mărginean); „Educația – generator al clasei mijlocii”; „Percepția și autoidentificarea de clasă mijlocie” (Gabriela Neagu); „Clasa mijlocie ca autopозиționare. Evaluare macrosocială” (Cosima Rughiniș).

Revenind la continuarea demersului meu, așa cum menționează și Larionescu, prin măsurile luate de către regimul comunist de naționalizare și desființare a proprietății private s-a schimbat radical, pentru o perioadă, cursul istoriei, cu distrugerea marii și micii burghezii, iar prin acte represive s-a diminuat într-o mare măsură și efectivul clasei mijlocii profesionale.

Revoluția din Decembrie 1989 a redeschis calea proprietății private și deci a claselor sociale legate de aceasta. O evoluție favorabilă este consemnată și în privința clasei mijlocii profesionale. Totuși, trebuie reținut faptul că la ambele componente dezvoltările nu sunt încă pe măsura așteptărilor. Pentru a evidenția stările de fapt mi-am propus să analizez alcătuirea și dimensiunile clasei mijlocii în România în perioada postcomunistă, cu trecerea la democrație și la economia de piață. Voi lua în considerare cele două criterii anunțate anterior: ocupații nonmanuale de conducere și execuție; pregătirea școlară cel puțin de nivel liceal. Între acești doi indicatori utilizați drept criterii există o puternică legătură. Pregătirea școlară facilitează practicarea de ocupații nonmanuale și face astfel diferența, în cele mai multe cazuri, între aceste ocupații și cele manuale. În ceea ce mă privește, cred că în această perioadă istorică nu poate fi ignorat nivelul pregătirii școlare în studierea clasei mijlocii, chiar dacă persoane cu studii liceale sau mai înalte pot avea ocupații manuale, după cum cei cu instrucție școlară sub nivel liceal nu ar putea avea ocupații nonmanuale, iar aceste aspecte vor fi evidențiate prin statisticile analizate chiar aici. Dincolo de aceste aspecte, este de reținut și faptul că indicatorii respectivi permit delimitarea clară a pragurilor de diferențiere a clasei mijlocii de celelalte componente ale structurii sociale de clasă.

Menționez că recent am analizat atât starea învățământului în România, cât și cea a ocupării, și în ambele cazuri sunt unele rezultate pozitive, dar se resimte și nevoia de îmbunătățiri (Mărginean, 2019 b; 2019 c).

Prin demersul de față nu intenționez să subestimez importanța fiecărei activități productive recunoscute legal, și cu atât mai mult să aduc orice fel de prejudicii cuiva, am în vedere doar să caracterizez o parte a populației, și anume aceea care se înscrie în ceea ce am definit drept clasă mijlocie, cu mai multe sfere de cuprindere.

Prin includerea a două criterii de delimitare a clasei mijlocii rezultă doar o singură determinare congruentă, cu îndeplinirea ambelor criterii în același timp. Celelalte determinări posibile fiind incongruente, și care se adaugă celei/celor anterioare în format cumulativ.

Astfel, prin completarea analizelor cu referire, pe rând, și doar la câte un singur criteriu din cele două, am în vedere segmentele: ocupații nonmanuale cu pregătire școlară inferioară liceului; ocupații manuale cu pregătire școlară de nivel liceal sau mai înaltă, populația țării cu pregătire școlară cel puțin de nivel liceal din afara populației active.

Căutând să valorificăm contribuțiile ambilor indicatori vom ajunge să evidențiem patru straturi, sfere de cuprindere ale clasei mijlocii, între care se

regăsesc diferențieri atât prin natura activităților productive desfășurate, cât și prin nivelul pregătirii școlare:

1. populația activă în format restrâns (congruent) cu ocupații nonmanuale (primele patru grupe cod ISCO) și pregătire școlară cel puțin de nivel liceal (liceu, școală postliceală sau de maiștri, studii superioare);
2. toate activitățile nonmanuale cuprinse la cele patru coduri, indiferent de pregătirea școlară;
3. activitățile din grupurile ocupaționale nonmanuale și cealaltă parte a populației active cu nivel de pregătire școlară cel puțin de nivel liceal;
4. populația activă menționată mai sus la care se adaugă și cealaltă parte a populației țării cu pregătire liceală sau mai înaltă.

În aprecierea rezultatelor acestor analize trebuie avute în vedere evoluțiile negative ale volumelor demografice ale populației țării din ultimele două decenii prin scăderea natalității și sporirea migrației externe. Aceste procese au condus la spor natural și migratoriu negativ și, în ultimă instanță, la diminuarea volumului demografic, precum și a nivelurilor la care s-ar fi situat valorile indicatorilor analizați privind clasa mijlocie.

Dacă ne referim la natalitate, cea mai mare valoare anuală s-a înregistrat în anul 1967 (după restricționarea întreruperilor de sarcină) cu 527 764 născuți vii (o rată de 27,4 la mia de locuitori) față de 273 365 în anul anterior (o rată de 14,3 procente). În condițiile măsurilor constrângătoare, natalitatea a înregistrat fluctuații în timp, cu tendința generală de scădere. Volumele populației au fost diminuate și prin mortalitatea infantilă extrem de ridicată. Începând cu anul 1990 se elimină restricțiile privind avortul. Deși sunt adoptate măsuri stimulative destinate să influențeze pozitiv natalitatea, crește însă vertiginos numărul întreruperilor de sarcină, astfel că din anul 1992 se instalează sporul natural negativ (Mărginean, 2019 a). În anul 2018, numărul născuților vii a fost de 206 575 (10,4 la mia de locuitori), iar a deceselor de 264 317 (13,6 la mia de locuitori), deci un minus de 57 742 persoane (INS / ASR 2019).

Cât privește migrația externă, cu milioane de români plecați în străinătate, aduc în atenție o cercetare internațională la care am participat în perioada 1995–1997, realizată în cadrul Programului european „COST”. Am fost implicat în culegerea datelor privind migrația reală a specialiștilor și am redactat Raportul pentru România cu analiza datelor respective. Acestea au fost valorificate parțial în Raportul general pentru țările în care s-a realizat studiul. Recent am publicat integral partea mea din raport, pentru a aduce la cunoștință celor interesați situația înregistrată, cu foarte mulți specialiști migrați în străinătate, în perioada 1988–1994, iar valorile cele mai înalte s-au înregistrat în domeniile tehnice (Mărginean, Migrația reală a specialiștilor în România, în Cercetări și Studii Sociologice, Editura Pro Universitaria, București 2020, pp. 58–63).

Voi încheia acest paragraf cu redarea evoluțiilor pentru indicatorii ce vor fi luați în considerare ulterior și constatăm, într-adevar, diminuări ale volumelor demografice, fluctuații cu tendința tot de diminuare pentru populația activă și ocupată. La rândul lor, volumul celor cu pregătire școlară cel puțin liceală cunoaște creșteri semnificative (*tabelul 1*).

Tabelul 1

Evoluții ale volumelor de populație a României pe indicatori specifici (mil. persoane)¹

Ani Indicatori	1992	2002	2011	2018
Populația totală	22,8	21,7	20,1	19,5
– evoluție %	100 %	95,1 %	88,1 %	85,0 %
Populația în vârstă de 18 ani și peste	16,1	17,2	15,9	14,8
– evoluție %	100 %	107 %	98,7 %	91,9 %
– procente din populația totală %	70,6 %	79,2 %	79,1 %	75,9 %
Populația activă	10,5	8,9	9,2	9,1
– evoluție %	100 %	84,7 %	87,6 %	86,6 %
– procente din populația totală %	46 %	40,9 %	45,7 %	46,6 %
Populația ocupată	9,6	7,8	9,1	8,7
– evoluție %	100 %	81,2 %	94,8 %	90,6 %
– procente din populația totală %	42,5 %	35,9 %	45,2 %	44,6 %
Populația țării cu pregătire școlară cel puțin de nivel liceal	4,8	6,1	7,5	*
– evoluție %	100 %	127,1 %	156,2 %	*
– procente din populația de 18 ani și peste %	29,8 %	35,4 %	47,1 %	*

Sursa: Recensămintele generale ale populației; Anuarul Statistic, 2019

De reținut și faptul că în anul 1990 s-a înregistrat cel mai mare volum al populației României, de 23,2 milioane persoane, după care a început diminuarea acesteia.

O mențiune în privința statutului profesional al populației ocupate. În anul 2018, marea majoritate a populației ocupate avea statutul profesional de salariat (74,8%); urmau lucrătorii pe cont propriu (7,9%) și doar 1% erau patroni, adică 86.800 persoane (INS, Cercetarea AMIGO, 2018).

Totodată, este de luat în seamă că unele persoane au ocupații atipice, caracterizate prin incertitudine pe piața muncii (Ilie; Preoteasa 2017). Mai mult, o parte din populație are acces redus pe această piață (Cace *et al.*, coord., 2010).

Vârsta de 18 ani și peste este luată ca reper pentru absolvenții de liceu.

¹ Notă: Populația în vârstă de 18 ani și peste este estimată pentru vârstele 18 și 19 ani, cu datele din Recensăminte, pornind de la grupa 15–19 ani.

* lipsă date.

Cât privește pregătirea școlară a populației pentru anul 2018 este rezonabil să presupunem creșteri în continuare ale valorilor absolute și relative. Cel mai probabil nivelul înregistrat a trecut de 8 milioane persoane cu pregătire școlară liceală și mai înaltă.

Viitorul Recensământ general al populației este programat, la nivel UE, pentru anul 2021. Să sperăm că marile dificultăți cu care se confruntă omenirea în prezent, ca urmare a efectelor devastatoare ale pandemiei COVID-19, de care nici românii nu sunt ocoliți, să nu determine deteriorări dramatice în evoluțiile demografice, economice și în alte domenii. Dacă ne referim la calitatea vieții populației este evidentă deja influența catastrofală a acestui virus ucigaș. În luna martie și în România s-a declarat starea de urgență pentru a se acționa în vederea reducerii efectelor acestui virus, pentru care încă nu există un vaccin și nici un tratament sigur.

2. DETERMINĂRI ALE DIMENSIUNILOR CLASEI MIJLOCII ÎN ROMÂNIA

2.1. CLASA MIJLOCIE RESTRÂNSĂ

Prin clasa mijlocie restrânsă am în vedere satisfacerea concomitentă a celor două criterii de definire – ocupații nonmanuale de conducere și execuție, precum și pregătirea școlară cel puțin de nivel liceal. Este vorba despre clasa mijlocie congruentă, care se constituie ca bază pentru celelalte determinări.

Grupele de ocupații incluse, specificate în codul ISCO, în acest format restrâns, sunt:

1. Corpul legislativ și cel al executivului, înalții funcționari ai administrației publice, conducători și funcționari superiori din unități economice, sociale și obștești;
2. Specialiști cu ocupații intelectuale și științifice;
3. Tehnicienii și alți asimilați din domeniul tehnic;
4. Funcționari administrativi.

Anterior am inclus aici și grupa a 5-a – lucrători operativi în servicii, comerț și asimilați – dar cred ca este mai adecvată intrarea în sfera clasei mijlocii doar a celor care au pregătirea de nivel liceal și mai înaltă, așa cum se întâmplă și în cazul celorlalte grupe de ocupații, pe care le vom menționa ulterior.

După cum se poate observa (*tabelul 2*), clasa mijlocie restrânsă, deși înregistrează anumite creșteri în perioada 1992–2018, cu o diminuare totuși în 2018 față de 2011, și reține o parte însemnată din grupele de populație activă nonmanuală, are totuși valori absolute modeste, precum arată procentele din cazul celorlalte trei niveluri de raportare.

Tabelul 2

Valorile clasei mijlocii restrânse (mil. persoane)

Anul	1992	2002	2011	2018
Valorile absolute ale clasei mijlocii restrânse	2,075	2,152	2,528	2,444
– evoluție %	100 %	103,7 %	121,8 %	117,7 %
Valorile procentuale din cadrul grupurilor ocupaționale nonmanuale	88,4 %	91,7 %	95,6 %	*
Procentele pentru populația activă cu pregătire școlară cel puțin liceală	43,1 %	35,2 %	33,6 %	*
Procentele pentru populația activă totală	19,7 %	24,1 %	27,4 %	26,8 %
Procente populația totală a României	9,1 %	9,9 %	12,5 %	12,5 %

Sursa: INS, Recensămintele populației și Anuarul Statistic, 2019

Redăm în continuare alcătuirea clasei mijlocii congruente cu cei doi indicatori (tabelul 3).

Tabelul 3

Distribuția valorilor absolute a celor doi indicatori pentru clasa mijlocie restrânsă (mii persoane)²

Anul	1992			2002			2011		
	L	PL	S	L	PL	S	L	PL	S
Nivel de instrucție școlară									
Grupe de ocupații									
1	52	12	83	109	17	171	7	1	214
2	12	1	599	24	4	697	97	78	1163
3	718	190	65	512	193	86	298	79	272
4	316	18	8	284	29	26	191	17	111

Distribuțiile pe niveluri de pregătire școlară a celor patru grupe de ocupații nonmanuale înregistrează modificări importante de la un recensământ la altul. Așa de exemplu, la grupa 1 pregătirea liceală înregistrează 52 mii în 1992, pentru a

² Notă: În tabel literele L, PL și S desemnează pregătirea școlară: Liceu, Postliceal și Studii Superioare. Cifrele 14 reprezintă codurile ISCO pentru ocupațiile incluse aici ca fiind nonmanuale și specificate anterior.

ajunge la 109 mii în 2002, și apoi să scadă la 7 mii în 2011. În același timp pregătirea superioară cunoaște creșteri la fiecare înregistrare la aceeași grupă ocupațională. De altfel la acest nivel de pregătire sunt consemnate creșteri pentru toate patru grupele ocupaționale, în timp ce pregătirile liceală și postliceală au cele mai dese fluctuații.

2.2. CLASA MIJLOCIE NONMANUALĂ

Nivelul al doilea al clasei mijlocii se constituie prin adăugarea la segmentul congruent și a celorlalte persoane active de la cele patru grupe de ocupații nonmanuale, pregătirea lor școlară fiind sub nivelul liceal (*tabelul 4*).

Tabelul 4

Clasa mijlocie nonmanuală (mil. persoane)

Anul	1992	2002	2011
Activități ocupaționale nonmanuale – evoluție %	2,344	2,345	2,642
Procente în cadrul populației active	100 %	100 %	112,7 %
Procente din populația totală	22,3 %	26,2 %	28,7 %
	10,3 %	10,8 %	13,1 %

Acest nivel este alcătuit prin adăugarea celeilalte părți a clasei mijlocii nonmanuale, indiferent de pregătirea școlară. Așa cum era de așteptat, schimbările produse sunt relativ mici față de situația anterioară (clasa mijlocie congruentă), ceea ce întărește faptul că valorile din segmentul de bază sunt solide, fiind reținută marea majoritate a populației înregistrată la grupele de ocupații nonmanuale. Dacă am fi luat în considerare doar indicatorul ocupațiilor nonmanuale, aceasta ar fi fost determinarea finală a dimensiunilor clasei mijlocii în România.

Redăm în continuare distribuțiile pe cele patru grupe de ocupații nonmanuale (*tabelul 5*).

Din situația prezentată rezultă fluctuații importante ale efectivelor pe cele patru grupe de ocupații ISCO. Așa de exemplu, grupa 1 înregistrează o dublare a numărului în 2002 față de 1992, pentru ca la ultima înregistrare să se reducă substanțial față de cea intermediară (2002), dar rămâne cu un volum superior celui din primul an analizat. La rândul său, grupa a 2-a cunoaște creșteri în ambii ani după 1992, ajungând să se situeze la mai mult de dublu față de primul an. Pe de altă parte, grupele ocupaționale 3 și 4 înregistrează scăderi. Așa cum este firesc, aceste evoluții sunt reflectate atât prin valorile relative la populația activă nonmanuală, cât și la întreaga populație activă.

Tabelul 5

Populația activă cu ocupații nonmanuale³

Anul	1992				2002				2011			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Grupele de ocupații nonmanuale												
Efectivele populației active pe grupe de ocupații nonmanuale	164	614	1071	495	343	726	861	415	223	1345	712	362
Procente în cadrul populației active cu ocupații nonmanuale	7,0	26,2	45,7	21,1	14,6	30,9	36,7	17,8	8,4	50,9	27,0	13,7
Procente din populația activă	1,5	6,0	10,2	4,7	3,8	8,2	9,7	4,5	2,4	14,7	7,7	3,9

Luând în considerare și situația în domeniul pregătirii școlare subliceale pentru populația activă nonmanuală, constatăm, de regulă, frecvențe foarte mici, dar sunt și unele excepții (tabelul 6).

Tabelul 6

Pregătirea școlară sub nivel liceal a populației active cu grupe de ocupații nonmanuale (mii persoane)⁴

Anul	1992				2002				2011			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Grupe de ocupații nonmanuale												
Nivel de școlarizare												
Școli profesionale, complementare sau de ucenici	11	1	77	49	29	1	60	43	1	5	33	27
Gimnazii, școli generale și prima treaptă de liceu	6	0,0 2	19	93	15	–	10	31	0,4	2	23	15
Școli primare	0,6	–	1	9	1	–	0,7	1	0,04	0,06	4	0,04
Fără școală absolvită	0,2	–	0,2	–	0,1	–	0,08	0,05	–	–	2	–

³ Notă: numerele 1–4 reprezintă codurile ISCO.

⁴ Notă: La indicatorul *fără școală absolvită*, situațiile înregistrate sunt diferite în cei trei ani. Astfel în anul 1992 se consemnează „fără școală absolvită și nedeclarată”; în 2002 cei care nu și-au declarat școlaritatea sunt redați separat, iar în 2011 se desprind persoanele analfabete înregistrate doar la grupa a 3-a – tehnicieni și alți specialiști din domeniul tehnic – de 1631 persoane din totalul de 1995.

Pe ansamblu, frecvențele acestor niveluri de școlaritate au valori mici, iar în unele cazuri chiar foarte mici. Totuși se regăsesc și unele cazuri semnificative, mai ales pentru școala profesională la grupele 3 și 4 de ocupații nonmanuale.

2.3. CLASA MIJLOCIE ACTIVĂ OCUPAȚIONAL

Acest nivel al clasei mijlocii (al treilea strat) se constituie prin adăugarea la structura precedentă a întregii populații active cu pregătire școlară cel puțin de nivel liceal (*tabelul 7*). Segmentul adăugat reprezintă și un potențial de evoluție în viitor spre ocupații nonmanuale, atâta timp cât este acumulat un capital cultural care să permită dezvoltarea profesională. Totodată, având o pregătire școlară mai înaltă, aceste persoane se apropie în mare măsură de cei din grupele nonmanuale din perspectivă comportamentală.

Tabelul 7

Clasa mijlocie activă cu pregătire liceală și mai înaltă (mil. persoane)

Anul	1992	2002	2011
Clasa mijlocie alcătuită din populația activă cu ocupații nonmanuale sau pregătire școlară cel puțin de nivel liceal	3,907	4,196	5,284
– evoluție %	100 %	107,4 %	135,2 %
Procente din populația activă	37,2 %	47,1 %	57,3 %
Procente în cadrul populației țării	17,1 %	19,3 %	26,2 %

În cel de al doilea deceniu din perioada analizată evoluțiile acestei determinări a clasei mijlocii au fost mai favorabile, deși putem presupune că în ultimii trei ani (2009–2011) s-au înregistrat regrese pe fondul crizei economice din acel timp.

Prezentăm în continuare distribuțiile persoanelor active pe grupe de ocupații ISCO necuprinse în tabelul nr. 5, împreună cu nivelurile de pregătire școlară cel puțin liceală (*tabelul 8*).

O primă constatare după lecturarea datelor din tabelul de mai sus se referă la faptul că la lucrătorii din domeniul serviciilor și la lucrătorii calificați din agricultură, silvicultură și pescuit au loc pe parcurs creșteri generale ale volumelor la toate cele trei niveluri de pregătire școlară, cu predominanța absolvenților de liceu. De altfel persoanele cu pregătire liceală ocupă primul loc, cu valori semnificative pentru toate grupele ocupaționale, în timp ce la celelalte niveluri de școlaritate frecvențele sunt deosebit de mici, cu excepția grupei ocupaționale cod 5.

O categorie aparte a populației active sunt șomerii. Atrag atenția valorile importante ale absolvenților de liceu aflați în căutare de locuri de muncă, iar pentru anul 2011 este vorba și de absolvenți cu studii superioare.

Tabelul 8

Distribuția grupelor ocupaționale manuale pe niveluri de pregătire școlară cel puțin liceală⁵

Anul	1992			2002			2011		
	L	PL	S	L	PL	S	L	PL	S
Pregătirea școlară									
Grupe de ocupații									
5 Lucrători în domeniul serviciilor	218	8	5	386	27	24	649	43	149
6 Lucrători calificați în agricultură, silvicultură și pescuit	64	1	2	183	10	8	297	33	27
7 Muncitori calificați și asimilați	684	43	10	554	43	11	538	29	29
8 Operatori la instalații și mașini, asamblări de mașini și echipamente	356	20	5	283	17	7	334	15	25
9 Muncitori necalificați	59	1	0,9	131	6	4	222	8	15
Forțele armate	33	4	3	14	1	0,7	*	*	*
Șomeri în căutarea primului loc de muncă	138	0,9	6	110	9	20	93	3	39

2.4. CLASA MIJLOCIE GENERALĂ

Ultima sferă de cuprindere a clasei mijlocii se constituie prin includerea la determinarea anterioară și a celeilalte părți a populației cu pregătire școlară cel puțin liceală (tabelul 9).

Tabelul 9

Clasa mijlocie generală

Anul	1992	2002	2011
Clasa mijlocie la nivel de țară	5080	6288	7762
– evoluție %	100 %	123,7 %	150,2 %
Procente în populația de 18 ani și peste	31,5 %	36,5 %	48,8 %
Procente în populația țării	22,3 %	29,0 %	39,8 %

⁵ Notă: Pentru anul 2011 Forțele Armate sunt cuprinse împreună cu muncitorii necalificați.

Raportarea clasei mijlocii la populația de 18 ani și peste este o alegere care se bazează pe faptul că aceasta este vârsta-standard la care au absolvit liceul multe promoții de elevi, cu intrarea în învățământ la 6 ani și urmarea a 12 clase. În prezent vârsta-standard a absolvenților de liceu este de 19 ani, cu intrare în clasa I la vârsta de 7 ani. Desigur, unele persoane au terminat studiile liceale la vârste mai mari, cu precădere cei care au urmat cursurile la seral. Generațiile cele mai vârstnice au absolvit însă liceul la zi cu 10 clase, deci la vârsta de 17 ani.

Prin trimiterea la o lucrare internațională (Human Development Report ONU, UNDP, 2018) evidențiez situația României în privința școlarității populației. Astfel în acest tip de Raport se calculează începând cu anul 1990, un Indice al Dezvoltării Umane (IDU) în care intră și „Media anilor de școlaritate” (MAȘ) a populației în vârstă de 25 de ani și peste. La nivelul anului 2017, România, cu MAȘ de 11 ani avea valoarea mondială a 24-a, cu poziția 50 în ordine descrescătoare și 138 în ordine crescătoare din 189 de țări și teritorii (Mărginean, 2019 d).

La construcția IDU mai intră alți 3 indicatori, cu valori mai mici la nivel mondial. Este vorba despre un al doilea indicator de educație și anume „Ani așteptați de școlaritate” (AAS), pentru cohorta care intră în sistemul de învățământ, „Speranța de viață la naștere” (SVN) și „Venitul Național Brut pe locuitor” (VNB) determinat în dolari la paritatea puterii de cumpărare (PPC). Valoarea AAS în anul 2017 era de 14,3 ani, valoarea mondială a 38-a și poziția 71 în ordine descrescătoare; SVN cu 75,6 ani, poziția 72 în ordine descrescătoare, iar VNB cu valoarea de 22.645 \$ / persoană / PPC avea poziția 54 în ordine descrescătoare.

Aceste valori pe indicatori au plasat România în rândul țărilor și teritoriilor cu dezvoltare umană foarte înaltă cu valoarea de 0,811 (pe spațiul 0–1), limita de jos a acestui grup de țări și teritorii fiind de 0,800.

3. AUTOIDENTIFICARE DE CLASĂ SOCIALĂ ÎN ROMÂNIA

Aduc aici în atenție rezultate din câteva cercetări pe eșantioane naționale și un studiu de caz în care au fost întrebări referitoare la autoidentificarea de clasă, inclusiv pentru clasa mijlocie.

Un prim rezultat provine din cercetarea internațională desfășurată în anul 1993 (dată apropiată de Recensământul populației din 1992), coordonată de cercetători din Marea Britanie. Eșantioanele naționale au fost stratificat-probabiliste. În România cercetarea s-a realizat în cadrul ICCV, iar eșantionul a fost de 1621 persoane în vârstă de peste 18 ani. La întrebarea cu răspunsuri precodificate autoidentificarea de clasă a fost următoarea: muncitori 44%; intelectuali 26%; țărani 15%; întreprinzători 4%; manageri 2%; nu au răspuns 9% (Heath; Evans; Mărginean, 1994). Clasa mijlocie cuprinde răspunsurile doi, patru și cinci, ceea ce înseamnă 30%, valoare foarte apropiată consemnată prin Recensământul din 1992, raportat la populația de 18 ani și peste (31,5%, vezi *tabelul nr. 9*).

Un alt rezultat pe care îl invoc aici a fost obținut prin cercetările ICCV de Diagnoză a Calității Vieții din anul 2010 (apropiat de Recensământul din 2011). Eșantionul național probabilist a cuprins 1161 persoane. Autoplasarea pe clase sociale la întrebarea închisă a fost următoarea: muncitori 42,8%; cumulată clasa mijlocie a întrunit 33,3%; țărâtimea 21,7%; clasa de sus 1%.

De această dată, identificarea cu clasa mijlocie este foarte aproape de cea a populației cu pregătire cel puțin de nivel liceal, conform Recensământului din 2011 (33,6%).

De remarcat și faptul că pentru clasa mijlocie au optat și persoane cu care absolviseră doar școală generală (11%) în timp ce respondenții cu studii superioare au ales clasa mijlocie într-o proporție de 74%.

Cât privește interviurile de grup, în cercetarea din anii 2003–2004, prezentate în capitolul „Percepția și autoidentificarea de clasă mijlocie. Studiu de caz” (Neagu, în volumul „Constituirea clasei mijlocii” 2006/2007), au fost investigate 97 de grupuri, selectate astfel încât să corespundă criteriilor de definire a clasei mijlocii. Percepțiile subiecților au fost foarte apropiate de definițiile științifice „categorie socială încadrată între cei săraci și cei mai puțin săraci”; „clasă care se încadrează între elite și cei de jos”; între bogați și săraci (Neagu, *op. cit.*, p. 190). De asemenea, s-au emis clasificări de tipul: „ocupații non-manuale”; „venituri stabile și cel puțin medii”; „nivel de educație ridicat” (*idem* pp. 190–191). În ordine, importanța criteriilor de definire a clasei mijlocii fiind mai întâi veniturile, apoi ocupația și nivelul de instrucție (*ibidem*, p. 191).

COMENTARIILE FINALE

Demersul de față a fost axat pe identificarea clasei mijlocii pentru populația activă, ca și pentru populația totală. Informația analizată provine din Recensămintele perioadei postcomuniste (1992, 2002 și 2011) și câteva date din evidențele cuprinse în Anuarul Statistic al României pentru anul 2018. În funcție de distribuțiile pe cei doi indicatori utilizați la delimitările respective, ocupații nonmanuale de conducere și execuție, pregătire școlară cel puțin de nivel liceal, au rezultat patru sfere / straturi / subclase de structurare ale clasei mijlocii determinate într-un model cumulativ. Prima sferă de cuprindere este aceea a clasei mijlocii congruente din perspectiva satisfacerii concomitente a celor două criterii pentru populația activă. Pentru al doilea strat se adaugă toată populația activă cu ocupații nonmanuale. Al treilea strat se constituie prin adăugarea întregii populații active cu pregătire școlară cel puțin de nivel liceal. În fine, ultima determinare se realizează prin luarea în considerare și a populației țării cu pregătirea școlară prevăzută în criteriul respectiv (cel puțin nivel liceal).

Pe fondul diminuării volumului populației țării, în perioada postcomunistă scade și numărul populației active, ca și a celei ocupate. Populația cu pregătire școlară cel puțin de nivel liceal înregistrează creșteri substanțiale.

Dacă la determinarea congruentă proporțiile clasei mijlocii sunt relativ modeste, se ajunge totuși ca la nivel general să se înregistreze valori apreciabile. Astfel că pentru anul 2011, se consemnează 48,8% din populația în vârstă de 18 ani și peste, respectiv 39,8% din populația țării. Așa cum am precizat și anterior, pregătirea școlară poate constitui un potențial suport pentru sporirea volumului clasei mijlocii în condițiile atingerii unei dezvoltări economice mai bune.

O anumită precauție trebuie luată referitoare la valorile relative ale clasei mijlocii față de populația activă și totală, în sensul că acestea din urmă au valori absolute mai mici față de anul de pornire a comparațiilor. Deci micilor sporuri absolute le sunt uneori atașate procente mai însemnate. Evident că nu este o greșeală în privința raporturilor respective, dar nu sunt rezultate nete ale dezvoltării. În fapt, ele reflectă realitatea existentă în condițiile date.

Desigur pentru o cât mai bună cunoaștere a caracteristicilor clasei mijlocii, dincolo de percepții și autoevaluări, care rămân foarte necesare, pe lângă analizele indicatorilor obiectivi, cercetările axate pe diverse domenii vin să întregască informațiile despre clasa mijlocie. Am în vedere aspecte precum performanța școlară, eficiența activităților desfășurate, venituri, consum, bunăstare subiectivă, participare socială și politică etc., iar în literatura de specialitate se regăsesc astfel de demersuri, inclusiv cu referire la societatea românească.

BIBLIOGRAFIE

1. Cace, S., *et al.*, coord. (2010). „Legal și egal pe piața muncii a comunităților de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare ale populației de romi” București, Editura Expert.
2. Drăghicescu, D. (1922). „Partidele politice și clasele sociale”, București.
3. Heath, A., Evans, G., Mărginean, I. (1994) „Politică și clase sociale în Europa de Est”, în Revista de Cercetări Sociale, anul I, nr. 2.
4. Ilie, S., Preoteasa, A. M. (2017). „O perspectivă asupra ocupării atipice: România în comparație europeană” în Revista Calitatea Vieții, anul XVIII, nr. 3.
5. Jary, D., Jary, J. (1991). „Dictionary of Sociology”, Harper Collins Publisher, Glasgow.
6. Larionescu, M., Mărginean, I., Neagu, G. (colaborare Rughinis, C.) (2007). „Constituirea clasei mijlocii în România” Editura Economică, București, 2006, editia a II-a.
7. Larionescu, M. (2007a). „Clasa mijlocie – delimitări conceptuale” în Larionescu, Mărginean, Neagu, *op. cit.* ed.
8. Larionescu, M. (2007b). „Constituirea clasei mijlocii în societatea românească” în Larionescu, Mărginean, Neagu, *op. cit.* ed.
9. Mărginean, I. (2019a). „Caracteristici socio-demografice ale populației României” în Mărginean, Precupețu coord. „Enciclopedia calității vieții în România” Editura Academiei Române, București.
10. Mărginean, I. (2019b) „Ocuparea și calitatea locurilor de muncă” în Mărginean, Precupețu coord. *op. cit.*
11. Mărginean, I. (2019c). „Învățământul și calitatea vieții populației” în Mărginean, Precupețu coord. *op. cit.*
12. Mărginean, I. (2020a). „Evoluții recente privind valorile Indicelui Dezvoltării Umane. România în context european și mondial” în Revista Calitatea Vieții, vol. 3, nr. 1, 2019d) reluat în Cercetări și studii sociologice, Editura Pro Universitaria, București.

13. Mărginean, I. (2020b). „Migrația reală a specialiștilor în România” în Cercetări și studii sociologice, Editura Pro Universitaria, București.
14. Mărginean, I., Precupețu, I. (coord) 2019 „Enciclopedia calității vieții în România” Editura Academiei Române, București.
15. Neagu, G. (editie 2007) „Percepția și autoidentificarea de clasă. Studiu de caz” în Larionescu, Mărginean, Neagu, *op. cit.*
16. XXX INS. Anuarul Statistic al României 2019.
17. XXX INS. Recensămintele generale ale populației 1992, 2002 și 2011.
18. XXX ONU, UNDP Human Development Report, 2018.